

УДК 377.016:785.1

МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-СЛУХОВОЇ УВАГИ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Сливко С. А.

У статті конкретизовано поняття "музично-слухова увага" виконавця, підкреслюється значущість слухової зосередженості для ефективності музично-виконавської діяльності. Підкреслюється актуальність проблеми цілеспрямованого й педагогічно керованого розвитку музично-слухової уваги студентів мистецьких спеціальностей. Запропоновано методичну модель розвитку музично-слухової уваги у процесі інструментально-виконавської підготовки студентів коледжу культури і мистецтв.

Представлено основні компоненти методичної моделі, які охоплюють цільовий, опорно-стратегічний, педагогічно-діагностичний, навчально-процесуальний і результативний блоки. У межах методичної моделі розглянуто сутність і структуру музично-слухової уваги та науково-дидактичні засади її цілеспрямованого розвитку в процесі музичної підготовки студентів. Висвітлено ключові критерії розвитку музичної уваги студентів, що включають музично-виконавські й діяльнісно-операційні показники. Розглянуто особливості моніторингу та рівні розвитку музично-слухової уваги студентів мистецьких спеціальностей.

Обґрунтовано педагогічні умови розвитку музично-слухової уваги студентів, які охоплюють художньо-аналітичне, когнітивне та логіко-процесуальне спрямування. Представлено методику поетапного розвитку музично-слухової уваги від мимовільної слухової зосередженості на окремих елементах виконавського процесу до усвідомленої орієнтуючо-контролюючої діяльності. Детально розкриваються три етапи розвитку слухової уваги, основні педагогічні методи та прийоми. Названі ключові компетентності студентів, які набуваються у процесі навчальної діяльності: здатність до осмисленого досягнення художньо-образного змісту музики, уміння художньо й технічно досконало виконувати музичні твори, здатність до самостійної виконавської діяльності.

Ключові слова: музично-слухова увага, методична модель, студенти мистецьких спеціальностей, інструментально-виконавська підготовка.

В статье конкретизируется понятие "музыкально-слуховое внимание" исполнителя. Представлена методическая модель развития музыкально-слухового внимания студентов колледжа культуры и искусств в процессе инструментально-исполнительской подготовки.

Рассмотрены основные компоненты методической модели, которые включают целевой, опорно-стратегический, педагогически-диагностический, обучающе-процесуальный и результативный блоки. Раскрыты научно-дидактические основы, ключевые критерии и уровни развития музыкально-слухового внимания студентов художественных специальностей. Обоснованы оптимальные педагогические условия и методика поэтапного развития музыкально-слухового внимания студентов в процессе инструментально-исполнительского обучения.

Ключевые слова: музыкально-слуховое внимание, методическая модель, студенты художественных специальностей, инструментально-исполнительская подготовка.

The article specifies the concept of performer's "musical-auditory attention", emphasizes the importance of auditory concentration for the effectiveness of musical performance. The relevance of the problem of purposeful and pedagogically managed musical-auditory attention development of students of artistic specialties is emphasized. The methodical model of musical-auditory attention development in the process of instrumental-performing training of students of the College of Culture and Arts is offered.

The main methodical model components, which cover target, support-strategic, pedagogical-diagnostic, educational-procedural and efficient blocks, are represented. The essence and structure of musical-auditory attention, scientific and didactic principles of its purposeful development within the methodical model in the musical training process of students are considered. The key criteria for the musical attention development of students, which include musical performing and activity-operational indicators are highlighted. Monitoring features and development levels of musical-auditory attention of students of artistic specialties are considered.

The pedagogical conditions for the development of musical-auditory attention of students, which cover the artistic-analytical, cognitive and logical-procedural orientation, are substantiated. The methodology of musical-auditory attention gradual development, from fleeting auditory concentration on some elements of performing process to the consciousness guiding controlling activity, is presented. Three stages of auditory attention development, basic pedagogical methods and techniques are elaborated in details. Students' key competencies, which are acquired in the process of educational activity: the ability to meaningful comprehension of the artistic-figurative content of music, the ability to perform musical works artistically and technically perfectly, the ability to independent performing activity are named.

Key words: musical-auditory attention, methodical model, students of artistic specialties, instrumental-performing training.

В умовах динамічного розвитку сучасної мистецької практики та формування нової соціокультурної реальності досить актуальним є питання щодо вдосконалення професійної підготовки фахівців у сфері культури й мистецтв. Професійне навчання студентів коледжу культури і мистецтв здійснюється в багатьох напрямках: народний та академічний спів, хорове й оркестрове виконавство, образотворче і прикладне мистецтво, хореографія, видовишно-театралізовані заходи, інформаційна, бібліотечна та архівна справа тощо. Чільне місце у професійному навчанні студентів посідає інструментально-виконавська підготовка, яка зорієнтована на формування ряду професійних якостей, розвиток музично-виконавських умінь та навичок, забезпечує оволодіння системою музичних компетентностей.

Важливою професійною якістю, якою студенти оволодівають впродовж інструментально-виконавського навчання, є *музично-слухова увага*. У музично-виконавській діяльності слухова увага виявляється як усвідомлена, самодетермінована і цілеспрямована зосередженість на художньо-сміслових елементах музичного явища, що забезпечує ефективність перебігу виконавського процесу й досягнення художньо досконалого виконавського результату.

Проблема цілеспрямованого розвитку музично-виконавської уваги в процесі інструментально-виконавської підготовки студентів досить широко розглядається у музичній психології (Л. Бочкарьов, В. Петрушин, М. Старчеус, Г. Тарасов, М. Яновський та ін.) та музичній педагогіці (Л. Баренбойм, Ф. Блуменфельд, Л. Гінзбург, І. Гофман, К. Ігумнов, Г. Коган, Г. Нейгауз, Г. Ципінта ін.) [1; 2; 3]. Значні наукові доробки представлені у сучасних науково-педагогічних дослідженнях (Л. Годик, М. Жижина, Л. Маркін, Ю. Тарчинська, О. Тішечкіна, Г. Шахов, Д. Юникта ін.) [4; 5; 6].

Незважаючи на вагомість теоретичних розробок і практичних напрацювань щодо розвитку музично-слухової уваги, проблема якісного методичного забезпечення даного процесу не втратила своєї актуальності. Необхідність розробки методичної моделі розвитку музично-слухової уваги студентів викликана потребою конкретизувати основні напрямки, оптимальні способи, дієві методи та прийоми педагогічної роботи щодо активізації слухової зосередженості студентів у процесі інструментально-виконавської підготовки.

Мета статті полягає у представленні методичної моделі цілеспрямованого і педагогічно керованого розвитку музично-слухової уваги студентів, яка включає п'ять структурних блоків: цільовий, опорно-стратегічний, педагогічно-діагностичний, навчально-процесуальний та результативний. Розглянемо їх більш детально.

Так, **цільовий блок** окреслює мету навчальної діяльності, а саме: розвиток музично-слухової уваги як необхідної професійної якості майбутнього спеціаліста в

області культури і мистецтв. Під *музично-слуховою увагою* ми розуміємо усвідомлену зосередженість на художньо-сміслових елементах музичного твору в їх взаємодії й цілісності, що забезпечує повноцінне осягнення художньо-змістовної сутності твору, самостійний відбір художньо-доцільних засобів виконавської виразності втілення та виступає першоосновою поточного контролю й оперативного коригування музично-виконавського результату.

Опорно-стратегічний блок включає дві складові: концептуальну і структурно-змістову. *Концептуальна складова* висвітлює науково-дидактичні засади розвитку музично-слухової уваги студентів у процесі інструментально-виконавської підготовки. До них відносяться:

- системність та послідовність, що вимагає чіткої структурної організації навчально-інформаційного матеріалу, необхідного для ефективного перебігу процесу розвитку музично-слухової уваги, визначення змістових центрів та головних понять з орієнтацією на їх поетапне засвоєння;

- свідоме засвоєння знань та алгоритму виконавської діяльності, що передбачає осмислене сприймання навчально-інформаційного матеріалу і розуміння його змісту, вироблення системи переконань як керівництва до дії у самостійній музично-виконавській діяльності;

- синтез художнього й технічного, що виражається в органічному поєднанні художнього виховання, невід'ємною складовою якого є активізація музично-слухової зосередженості студентів, і навчання техніки гри на інструменті;

- особистісно орієнтований підхід, який передбачає урахування музично-слухового досвіду студентів, їх художньо-виконавських здібностей, набутих музичних умінь та навичок з орієнтацією на самовираження і самореалізацію у виконавській діяльності;

- поступове розширення сфери самостійного навчання, що передбачає перехід від ретельного педагогічного керування процесом розвитку музично-слухової уваги до опосередкованого контролю з боку викладача та самоконтролю студента.

Структурно-змістова складова опорно-стратегічного блоку розкриває структуру музично-слухової уваги, яка включає наступні компоненти:

- інформаційно-когнітивний, що виражається у музичній інформації (теоретичній, історичній, художній тощо) та необхідних і достатніх знаннях, які забезпечують художню зорієнтованість слухової уваги й органічний слухо-руховий зв'язок;

- художньо-аналітичний, що знаходить свій вияв у художньо-аналітичних прийомах музично-виконавської діяльності, які обумовлюють інтонаційно-драматургічну зосередженість слуху та контролюючо-коригуючу спрямованість музично-слухової уваги;

- діяльнісно-операційний, що виявляється у поопераційному алгоритмі дій орієнтуючо-контролюючої діяльності у процесі художнього осягнення та виконавського втілення як основи усвідомленої музично-слухової уваги.

Наступний – **педагогічно-діагностичний блок** – розкриває критерії діагностики музично-слухової уваги, моніторинг та рівні її сформованості у студентів мистецьких спеціальностей.

Критеріями музично-слухової уваги виступають:

- ступінь теоретичної обізнаності щодо ключових орієнтирів музично-слухової зосередженості;

- міра художньої виразності й технічної досконалості музичного виконання;

- ступінь узагальненості орієнтуючо-контролюючої діяльності як діяльнісно-операційної основи слухової уваги.

Моніторинг у загальному розумінні розглядається як комплекс організаційних засобів, які забезпечують контроль за станом та тенденціями розвитку досліджуваного об'єкта чи процесу. Моніторинг ступеня розвитку музично-слухової уваги передбачає застосування наступних *методів*: метод компетентних суддів, аналізу вербалізованого тлумачення, обговорення музичного виконання, метод бесіди, інтерв'ю, анкетування та метод аналізу самостійних завдань.

Результати моніторингу дозволяють визначити три рівні розвитку музично-слухової уваги виконавця: *низький, середній та високий*.

Студенти з *низьким* рівнем демонструють: а) наявність фрагментарних, розрізнених знань щодо інтонаційних елементів твору та їх логіко-процесуальної організації, невміння набувати й застосовувати знання у процесі виконавської діяльності; б) художньо збіднене музичне виконання із ситуативною інтонаційною визначеністю, недостатньою образною виразністю та порушенням композиційної логіки; в) технічно недосконале виконання, при якому музично-ігрові рухи відзначаються скутістю і неточністю, слухо-руховий зв'язок є нестійким і має формально-конструктивне спрямування; г) неспроможність до перенесення орієнтуючо-контролюючих дій до умов, що змінюються, спрацювання попередньо сформованого неправильного способу музично-виконавських дій.

Студенти з *середнім* рівнем розвитку музично-слухової уваги показують: а) достатню для художнього осягнення й виконавського втілення теоретично-інформаційну обізнаність, проте набутих знанням бракує чіткої системності, мають місце неточності у їх практичному застосуванні; б) образно виразне музичне виконання, в якому прослідковується художньо-інтонаційна визначеність, достатньо яскраве втілення художніх образів, інколи порушується драматургічна цілісність; в) достатній рівень технічної досконалості втілення із застосуванням художньо-доцільних засобів виконавської виразності, проте через надмірну увагу до деяких технічних прийомів має місце порушення слухо-рухової координації; г) самостійність та оперативність адаптації сформованого способу орієнтуючо-контролюючої діяльності до умов, що ідентичні даним (твори того ж стилю й жанру, типові музично-виконавські завдання), допущення незначних помилок у адаптації діяльності до творчих завдань.

Студенти з *високим* рівнем демонструють: а) розуміння інтонаційно-драматургічної організації музичних творів, здатні самостійно набувати й застосовувати знання у процесі виконавської діяльності; б) художньо довершене музичне виконання з яскравою образністю, логічністю розвитку змістовних процесів, драматургічною вираженістю в художній цілісності музичного твору; в) технічно довершене виконання, в основі якого застосування художньо-доцільних засобів виконавської виразності, утворення органічного слухо-рухового зв'язку між уявним і об'єктивованим художнім задумом; г) здатність до самостійного перенесення орієнтуючо-контролюючої діяльності до умов, що змінюються, оперативність і безпомилковість реалізації діяльності на новому художньому матеріалі та в процесі виконання творчих завдань.

Навчально-процесуальний блок методичної моделі включає педагогічні умови та методику поетапного розвитку музично-слухової уваги студентів у процесі інструментально-виконавської підготовки.

Наші наукові дослідження дають підстави стверджувати, що розвиток музично-слухової уваги студентів забезпечується за таких *педагогічних умов*:

- цілеспрямованого формування узагальнених художньо-аналітичних прийомів цілісної музично-виконавської діяльності;
- забезпечення студентів необхідними і достатніми знаннями щодо художньо-сміслової організації музичних творів;
- поетапний розвиток музично-слухової уваги від мимовільної зосередженості до усвідомленої орієнтуючо-контролюючої діяльності.

Незаперечним є той факт, що музично-виконавська діяльність вимагає не лише емоційного переживання, художньо-образного сприймання, а й активних мисленневих, художньо-аналітичних дій. Основним художньо-аналітичним прийомом музично-виконавської діяльності є *інтонаційно-драматургічний аналіз*. Він забезпечує усвідомлену зосередженість слухової уваги на художньо-сміслових елементах музичного твору, їх розпізнання та осмислення в узагальнених і контекстних значеннях. Важливу роль відіграє і художньо-аналітичний прийом контролюючого спрямування – *контролюючо-коригуючий аналіз*. Він зорієнтований на усвідомлений контроль художньої і технічної довершеності виконавського втілення, на

диференційоване оцінювання й оперативне коригування музично-виконавського процесу й результату.

Ключовими *знаннями*, які надаються студентам у процесі інструментально-виконавської підготовки є знання *основ художньо-сислової організації музичних творів*. При цьому важливо враховувати необхідність і достатність цих знань для розпізнання елементів твору як художньо-значущих, з'ясування їх типологічної належності та осмислення в конкретному художньому контексті. Студенти мають отримати інформацію про такі поняття як музична інтонація, драматургія музичного твору, художньо-завершений музичний епізод, навчитися розрізняти види й типи музичних інтонацій, драматургічні родові організації тощо.

Процесуальна логіка розвитку музично-слухової уваги передбачає поетапне переведення мимовільної зосередженості в усвідомлену орієнтуючо-контролюючу діяльність. На початковому етапі переважає зовнішньо детермінована та контрольована, з боку викладача, мимовільна увага. Впродовж другого етапу відбувається перехід від мимовільної уваги студента до довільної та післядовільної, що супроводжується розумінням художньо-сислових орієнтирів музики, сутності слухового зв'язку, ролі слухового самоконтролю. На заключному етапі формується усвідомлена, цілеспрямована і самодетермінована, з боку студента, орієнтуючо-контролююча діяльність.

Для педагогічного управління процесом розвитку музично-слухової уваги ми пропонуємо *методику* поетапного переведення розгорнутих зовнішньо виражених художньо-аналітичних прийомів до згорнутої внутрішньо-мисленневої орієнтуючо-контролюючої діяльності.

Основним завданням *першого етапу* є засвоєння художньо-аналітичних прийомів та дій музично-виконавського процесу в розгорнутій зовнішньо вираженій формі.

Базовим методом на цьому етапі виступає метод алгоритмізованих завдань, що забезпечує засвоєння поопераційного алгоритму художньо-аналітичних дій цілісного виконавського процесу. Алгоритмізовані завдання відображають структуру та зміст художньо-аналітичних прийомів і орієнтуючо-контролюючих дій у розгорнутому деталізованому вигляді; компонуються за логікою виконавського процесу, що включає художнє осягнення й виконавське втілення; передбачають обов'язкову об'єктивацію дій у зовнішньо вираженій вербалізованій формі. Важлива роль відводиться словесним методам навчання (пояснення, бесіда, обговорення тощо), які забезпечують "виведення назовні" розуміння цілевідповідності, операційного складу, логіки орієнтуючо-контролюючих дій та вербальне озвучення результату художньо-аналітичної виконавської діяльності.

Метою *другого етапу* є кероване скорочення розгорнутої зовнішньо вираженої орієнтуючо-контролюючої діяльності у згорнуту. Це передбачає переведення дій із зовнішнього плану у внутрішній та способів їх реалізації в напрямку від вербалізованого тлумачення до об'єктивації у музичному виконанні.

Метод алгоритмізованих завдань залишається актуальним на даному етапі. Його особливістю є відображення лише ключових орієнтуючо-контролюючих дій виконавського процесу в їх взаємозв'язку й послідовності, скорочення поопераційного складу дій з переведенням у внутрішній план реалізації, поступове згортання вербалізованих процесів з орієнтацією на показ художньо-виконавських результатів. Важливу роль продовжують відігравати словесні методи навчання (вербальне озвучення музично-виконавських дій, порівняльний аналіз вербальної і виконавської інтерпретації, коментування музично-виконавського результату), особливістю яких є максимальне поєднання вербалізації та музичного виконання. Актуальними є обмеження студентів у часі при вирішенні художніх завдань, зорієнтованість на швидкість і оперативність у досягненні виконавських результатів.

Третій етап полягає в адаптації сформованого способу орієнтуючо-контролюючої діяльності до умов, що змінюються при ускладненні й урізноманітненні музичного матеріалу.

Методично доцільними на даному етапі є навчальні завдання, які розширюють сферу застосування сформованого способу орієнтуючо-контролюючої діяльності. Це здійснюється двома основними способами: за рахунок художнього матеріалу, що вивчається студентами у процесі музично-виконавської підготовки (ускладнення творів за художніми й технічними характеристиками, урізноманітнення за жанровими, стильовими ознаками), та зміни умов діяльності студентів (зміни способів музичного сприймання, варіативності у представленні музично-виконавського результату). Важливу роль відіграють ескізне вивчення художнього матеріалу, написання анотацій до музичних творів, оцінювання та самооцінювання музичного виконання, творчі види виконавської діяльності.

Заключним блоком методичної моделі розвитку музично-слухової уваги є **результативний блок**. Він розкриває основні *компетентності* (професійні якості, що виявляють обізнаність, кваліфікованість, майстерність) студентів, які набуваються в результаті розвитку музично-слухової уваги. Такими компетентностями є:

- здатність до осмисленого осягнення художньо-образного змісту музики на основі набутого слухового досвіду та засвоєних художньо-аналітичних прийомів виконавської діяльності;

- уміння художньо виразно й технічно досконало виконувати музичні твори, ґрунтуючись на художній зосередженості, слухо-руховій координації та усвідомленому слуховому контролі;

- здатність до самостійної музично-виконавської діяльності на основі засвоєння алгоритму орієнтуючо-контролюючих дій як передумови розвиненої музично-слухової уваги.

Урахування вищезазначеного дозволяє схематично представити методичну модель розвитку музично-слухової уваги студентів у процесі інструментально-виконавського навчання (рис. 1).

Рис. 1. Методична модель розвитку музично-слухової уваги студентів

Отже, представлена методична модель орієнтує на цілеспрямований і педагогічно керований розвиток музично-слухової уваги студентів, визначає ключові напрямки педагогічної роботи, висвітлює етапність, основні способи та методи розвитку усвідомленої зосередженості студентів у процесі інструментально-виконавської підготовки. Актуальними є подальші науково-педагогічні розвідки щодо пошуку нових методів і прийомів активізації музично-слухової уваги впродовж репетиційної виконавської діяльності та публічного музичного виступу.

Література

1. Бочкарев Л. Л. Психология музыкальной деятельности / Л. Л. Бочкарев. – М. : Институт психологии РАН, 1997. – 352 с.
2. Цыпин Г. М. Музыкально-исполнительское искусство: теория и практика / Г. М. Цыпин. – СПб. : Алетея, 2001. – 319 с.
3. Коган Г. М. Работа пианиста / Г. М. Коган. – 3-е изд., доп. – М. : Музыка, 1979. – 182 с. : ноты.
4. Годик Л. В. Организация внимания студентов в процессе работы над музыкальным произведением в классе фортепиано музыкально-педагогического факультета педвуза : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теория и методика обучения и воспитания" / Годик Л. В. – М., 1985. – 16 с.
5. Жижина М. В. Внимание музыканта-исполнителя : монография / М. В. Жижина. – Саратов : Изд-во Саратовского пед. ин-та, 2000. – 102 с.
6. Тишечкина О. А. Музыкально-педагогические особенности развития внимания учащихся в процессе обучения игре на аккордеоне : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теория и методика обучения и воспитания" / Тишечкина О. А. – М., 2008. – 24 с.